

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆՈՒՍՈՒԹԻՒՆ

Հնագիտութիւն : (Տես երես 7)

Հայկական սրտերու ըղձիցը միակ կեդրոնը՝ Հայաստան աշխարհքն է . վասն զի հայ անուան յատուկ գաղափարը մենք ենք . Հայկայ սիրտն ունինք , Հայկայ կերպարանքն է մերը , և Հայկայ լեզուն կը խօսինք : Ուրեմն , ո՛վ ազգասէր և հայասէր ընթերցողք , մեր առաջին մտածութեանց տաքութեանը մէջ՝ դէպ 'ի Հայաստան մէյ մը թռչինք մտքով : Ի՛նչ ողորմ տեսիլ հայրենասիրի մը համար . ո՛ւր են հոս այս աշխարհքիս մէջ ազգի մը մեծութե՛ն նշանները . քաղաք մը չկայ հոյակապ և ամրապարիսպ , որ իր աշտարակներուն ծայրէն արևուն առաջին ոսկեգոյն ճառագայթները բարեկէ . չկան արքունական պալատներ միակտուր մարմարիոնէ հաստ սիւներու վրայ յեցեալ՝ արժանի ընդարձակ տեղութեան մը միահեծան թագաւորին . չես տեսներ ազգային հանճարոյն յիշատակարան մը կամ երևելի թագաւորի մը քաջութեանց կոթող մը . չես գրտներ նշան մը՝ որ Հայաստան գիտութեանց ու արուեստից սիրող աշխարհքն է . ո՛ւր յաղթանակ մը ընդդէմ ճգանց ու բռնութեանց բնութեան : Այսպիսի նշաններով չփնտրուիր Հայաստան : Ինձնորդաբնակ մեծ անապատ մըն է մեր հայրենիքը , որուն մէջ ցրիւ հազիւ թէ քանի մը հողէ վեր բարձրացած տնակներ կը տեսնուին . բացօդուն մէջ կենդանութիւն չկայ , կարծես թէ ձմեռ մըն է մարդկային բնութեան , և հազիւ թէ արօրի մը խորին ճնշիւնը կ'ընդհատէ այդ անփոփոխ լուծիւնը . մարդիկներէ և մարդկանց ձեռագործներէն աւելի՝ բնութիւնը հոն ասպարէզ ունի , և իր ինքնազարդ գեղեցկութիւններն են Հայաստան երկիրը ձևացնողը . մթին անտառք թանձր

հովանիներ տարածած՝ քաղաքներու տեղ բռնած են . Երարատայ ալեզարդ հին ճակատները՝ ապառաժ կողերով վկայ են մեր տեսածներուն . մեծամեծ գետեր ազատ երկիր ու ազատ ընթացք գտնելով՝ իրենց զուարճութիւնները կ'ընեն . դալարազգեստ մարգագետիններ ալ ասդիս անդին գարնան ատենները կը փայլփրլին կանաչ գոյներով : Երարատան օրս ասոնք են Հայաստանի՝ մեր աշխարհքին գեղեցկութիւնները . ասոնք միայն նշանաւոր են այն լայնատարած երկրին մէջ : Իայց այս վիճակով հայրենիքն է՝ որ Հայաստանը բոլոր ժողովրդեան մը սիրցնել կու տայ . այս՝ Հայաստանն է , որ մեր ամէն տեսած ու կոխած երկիրներէն աւելի սրբազան երկիր մը կը սեպենք մեզի , և ուր կ'ուզէինք առաջին անգամ աչուրնիս բացած ըլլալ աշխարհքիս լուսոյն . այս այն Հայաստանն է , զոր սիրոյն բորբոքը աննման դրախտ մը կ'երևցնէր մեզի : Ախաբուինք , մեր հայութեան վրայ ունեցած պարծանքնիս այսպիսի Հայաստան մը չըծնաւ մեր սրտին մէջ . այս մեր սէրը հին նախնիքը տուեր են մեզի : Հայ մը՝ Ի՛նչը գետին կործանող դիւցազնին հետներկայ կ'ըլլայ երևակայութեամբ այն արիւնահեղ դաշտին ահաւոր տեսարանին . հայ մը Երտաշէս թագաւորին բիւրաւոր զօրացը հետ ինքն ալ մէկտեղ եռանդեամբ Ելլէսպոնտոսը կը կտրէ՝ խոնաստան արշաւելու համար . լերան ստորոտը կեցած՝ կ'ուրախանայ այն արքայական պերճ հովանոցին վրայ , զոր պատերազմասէր սրտին սփոփանացը համար կը կառուցանէր Տըրդատ թագաւորը : Ի՛նչ պարծանքը՝ մեր պատմութեան նշանաւոր յիշատակներէն կ'առնենք , որոնք կը ցուցնեն մեզի երևելի թագաւորաց ու քաջաց ձեռքով եղած Հայաստանի կերպարանափոխութիւնները . ո՛ւր է հիմա Ա. Երտաշիսի օրերէն մէկը , որ Հայաստանի մէջ հռչակաւոր արձանագործներուն քանդակած Եպոլոնի , Երտեմիսի և Հերալկեսի աշխարհաբարոզ արձանները կան

գնուած տեսնէի, ու երանէի Հայոց
 թագաւորին քաջութեանը, որ այսպի-
 սի ընտիր ախորժակի փափաքներուն կը
 ծառայեցընէր. այն զինուոց փայլը ինչ-
 պէս արդեօք ճոխացուցմեր Հայոց միտքն
 ու սիրտը օտար մեծութիւններով. նոյն
 արեւն էր նաև իր որդւոյն Բ Տիգրանին
 օրերը, զորն որ արժանի որդի ու թա-
 գաժառանգ ունեցանք Ղրտաշիսի պէս
 թագաւորի մը. շատ կողոպտուեցաւ
 Յունաստան ասոնց օրերը իրեն գեղա-
 րուեստից զարդերէն. բայց Ղրմաւիրի,
 և իրեն նման քաղաքաց այսպիսի գե-
 ղեցկութիւններ կը վայելէին: Արուանդ
 մը թագաւորէ, կը տեսնես հոյակապ
 մեհենից քաղաքներ բարձրացած, և ա-
 րեւելեան բնաւորութիւնը գեղեցիկ ու
 արուեստակերտ անտառներու մէջ իր
 թագաւորական հոգերը մոռցած: Վո-
 խուի պատկերն ու տեսարանին վրայ ան-
 ցնի Ղրտաշէս Բ մը՝ դարձուր մէյ մը
 աչքդ Հայաստանի վրայ, ու ինչ կը տես-
 նես. ահաւասիկ նորանոր վայելազարդ
 քաղաքներ կը ծնանին՝ մեծազօր թա-
 գաւորի մը փառացն արժանաւոր պա-
 լատներով. մէկ կողմը հազարաւոր հայ
 աշխատաւորներ արքունական ճամբայ
 կը կտրեն բոլոր երկրին մէջ. ասդին լաշ-
 նատարած գետերու վրայ միակամար
 կամուրջներ կը ձգուին. լեռներու դաշ-
 տերու կորդ երկիրներուն վրայ արեւուն
 լոյսէն կը փայլին անթիւ խոփեր, որոնք
 գործունեայ երկրագործաց քրտանցը
 տակ կը ճեղքեն կը պատուեն անբեր
 գետինները. անդին ծիծաղաշարժ ա-
 լեաց վրայ կը նային արքունական ան-
 նման բուրաստաններ, որոնք արուեստի
 փափուկ գեղեցկութիւններով զմայլել
 կու տան հոն հանգչողին սիրտը: Ինչ-
 ցան այս դարերը, զորոնք իրչափ հայ-
 րենասէր սրտեր արդեօք օրհնեցին այն
 ատենը. անցան Վ աղարշայ, Ա խոս-
 րովու և Տրդատայ օրերուն հայա-
 ստաններն ալ, որոնք պատկառանք կու
 տային ասիական ազանց. և այն վսեմ
 քրիստոնէական կրօնքը, որ մեծագոր-
 ծութեանց ալ ծնող ու սնուցիչ է, ա-
 տեն մը՝ Վերսիսի պէս հայրապետի մը

երկրին երջանկութեան վրայ յոգնել
 կու տար: Իսկ այն Ինի քաղաքին կու
 ըրուեալ մեծութեանց վրայ որ հայը
 կրնայ առանց արտասուաց նայիլ. օր մը
 Ռազրատունեաց թագաւորը հոն կը
 նստէր առանձին քաղաքի մը մէջ, ու
 ըրուն գեղեցիկ ու հիանալի մնացորդնե-
 րը ժամանակին անգութ ձեռքէն խա-
 լըսեր են՝ այսպիսի պալատի մը մեծա-
 գործութեանը վկայելու համար. նա-
 խարարներն ու մեծամեծքը հազարա-
 ւոր պալատներ կանգնած էին հոն՝ թա-
 գաւորի մը պատուոյն համար. բարձր ի
 զուխ կը պանծար հոն ճշմարիտ կրօ-
 նից պաշտամունքը ու հազար և մի
 եկեղեցեաց մէջ Իստուծոյ անունը կը
 փառաւորուէր: Իսպիսի էր Ռազրա-
 տունեաց դողդոջուն ու տկար թագա-
 ւորութեան վիճակը. ինչ պարծանք-
 ներ ուրեմն ունեցեր է Հայաստան
 հայկազանց ատեն, որ 1800 տարի օ-
 տար ու հզօր թշնամեաց դէմ հաստատ
 բռնեցին մեծ աշխարհք մը. ինչեր
 տեսեր է արդեօք Ղրշակունեաց թա-
 գաւորութեան ատեն, որոնք զՎար-
 սիկս, զՀոյնս և զՀռովմայեցիս փո-
 փոխակի կը դողացընէին, և հայ չե-
 ղող ազգաց՝ հայութիւնը նախանձելի
 կ'ընէին: Ինչ եղեր է, չեմ տեսներ
 այն Ղլթամարը, որուն զարդարանացը
 համար հանձարներ ու թագաւորի մը
 բոլոր զօրութիւնը ի գործ կը դրուէր.
 այն արքունի պալատն ու այն հոյակապ
 եկեղեցին այսօրուան օրս մեր պարծա-
 նացը համար բաւական էին:

Իսոնց հետ ինչ ուրիշ հայկական
 պարծանքներ ու մեծութիւններ ալ ար-
 դեօք կը ննջեն մինչև ցայսօր հայա-
 ստանի հողերուն մէջ, զորոնք պատ-
 մութիւնը զլացած է մեզի ծանօթա-
 ցընելու. ցած տնակներու տակ ու ան-
 միակ անդաստաններու մէջ ինչպիսի՜
 պալատներ արդեօք ծածկուած են.
 ուր են Իստուծոյ փառաց տաճարները.
 ինչ կորդացեալ, անմարդաբնակ, ու
 աննշան կարծուած երկիրներու տակ
 թաղուեր են արդեօք հայ անդրիա-
 գործներու քանդակներն ու հայ պատ-

կերահաններու արևելեան նկարները . որ այրերուն մէջ քաշուեր են այն մատեաններն ալ , որոնց մեր հարբը իրենց հանձարոյն գաղտնիքը աւանդեր էին : Ս'եր հարբը զարգարեցին այդ հայաստանը՝ իրենց անմահ քրտինքներովը , և իրենց կենդանութեան ատեն նոյնը վայելեցին . պարտէզ , կամ մանուշակ թէ ըսեմ՝ դրախտ մըն էր այն ատեն մեր աշխարհքը , որուն ամէն կողմը փունջ փունջ ցանուած գոյնզգոյն ու իրարմէ գեղեցիկ ծաղկոյններէն աչքդ կը լեցուէր , այն առաւօտեան անուշահոտ մեղմիկ բուրմունքներէն սիրտդ կը զմայլէր ու զքեզ կը մոռնայիր , և միտքդ ալ այդ գեղեցկութիւններուն վրայ մտածելով՝ կը զուարճանար . բայց չուշացաւ՝ փչեց ու թուլ մը հիւսիսային հովը , ու թարչամեցաւ դրախտը : Ուզեցին բիւրաւոր թշնամիք հայաստանն ալ իրենց աշխարհքներուն անզարդութեանը նմանեցնել . որովհետեւ իրենց արշաւանաց տեղուանքը պէտք էր որ իրենց բնութեանը կնիքն առնէին վրանին . ուզեցին և ըրին . ինչաւ հայաստան հողուն տակը , և բաց օդն ու բնութիւնը միայն մնաց անկէց ետքը թշնամեաց յաղթանակ . կորսնցուց հայաստան իր տերութեանը հետ նաև ապագայից առջև պարծելու անգիւտ մեծութիւններն ալ , և իր որդւոցը՝ հայութիւնը թողուց մի միակ բաժին : Ս'եր էր լզեկիէլ մարգարէին այն մէկ հրաշալի ձայնը , որ վայրկենի մէջ հողերը ձաթուտել տալով՝ եթէ այն հին դիւցազանց ոսկերոտիքը չէ , գոնէ հայոց համբաւոյն պարծանքները կենդանացնէր մեզի . ինչ երազանման ակրն կալիք , հայրենասէր սրտի մը հեծութիւններէն ծնած : Բայց այդ յուսոյն էութիւն տուող չկայ արդեօք ուրիշ ձայն մը , զոր այսպիսի դիւցազանց որդիքը հայրենական հողին վրայ պէտք է հնչեցնեն : Հնագիտութիւնը , այն ազնիւ ու աշխոյժ զգացմունքը , որ սրտին հայրենասիրութիւնը կը հանդարտեցնէ ու մտաց մեծ զբօսանք կու տայ նորանոր անակնկալ գիւտերով ,

հնագիտութիւնը , որ մեր հին հարց յիշատակներովը՝ խրախոյս ու մխիթարութիւն կու տայ սրտերնուս թէ այսպիսի հարց սերունդ ենք . հնագիտութիւնը , որ յորդոր կու տայ մեզի ու ճամբայ կու ցուցնէ իրենց բարձրութեանը հասնելուն ջանալու . հնագիտութիւնը միայն կրնայ մեզի մեր պարծանքները դարձնել . որովհետեւ ինքը պատմութիւն մըն է մեզի հին դարուց , թերևս աւելի լուսաւոր քան զգրաւորը , և իր գտած գանձերուն վրայ կրնկատենք կը տեսնենք մեր նախնեաց իմաստութիւնը , գիտութիւնը , մեծութիւնն ու վսեմութիւնը , ու անով բնութիւնն իսկ կը մեծնայ կը բարձրանայ՝ ցաւելով մեր հիմակուան վիճակին վրայ . անոնց վրայ աչուրնիս սեւեռած՝ անմեղ հպարտութեամբ մը կ'ըսենք . Եսոնք այսչափ հազար տարիէ 'ի վեր առաջ իմ ծնողացս , իմ հարցս աշխատութիւններն են . իրենց ձեռաց անջնջելի կնիքը տպաւորուած է վրանին . գրկեմ ասիկայ , որ ինձմէ երջանիկ գտնուեցաւ՝ իմ հարցս տեսնելուն համար . հարցնեմ իրեն ինչ լուր ունի իրենցմէ : Ս'ահը դիւցազունները կը վերցնէ կ'առնէ . բայց անոնց ձեռագործները մահուան իշխանութենէն կ'ապստամբին , դիւցազանց մահուանէն ետքն ալ երկարատեւ են . թէ որ Տրդատայ յիշատակը բնութեան տեսարանի մը չափ ազդեցութիւն ունի վրանիս , ինչ արտասուախառն ինդութիւն պիտի ունենանք ուրեմն՝ թէ որ իր կանգնել տուած շէնքերէն փրթած քար մը ձեռուրնիս ձգենք , ու իբրև իրեն կենդանի պատկերը պիտի գուրգուրանք վրան ու շարունակ աչուրնիս հոն պիտի դարձնենք : Ս'վ երջանիկդ՝ Վինուէ , այսօրուան օրս գուն քու հարազատ որդիքդ կորսնցուցեր ես՝ փառացդ յոյսերուն աւանդապահները , որոնց միայն պարտքն էր իրենց հայրենիքը սիրել . բայց ինչ նախանձելի բաղդ . նոր որդիքներ , որոնք քու փառացդ որդիքներուն սերունդը չեն , հեռաւոր ու օտար աշխարհքներէ կը դիմեն կու գան քեզի

ու աննման եռանդեամբ իբրև նոր լսորեստանեայք ունենք՝ քու հին թագաւորացի պալատներն ու հրաշագործ շէնքերը և քու ազգիդ մեծութիւնները կը յափշտակեն կ'առնեն հողէն ու յարգանքով ճակատին ասոնց վրայ կը դնեն : Իսկ Հայաստանի վրայ դառնալով՝ ինչպէս հազարամէկ ափսոսներ չտամ իրեն , որ իր բնիկ որդիքներէն հարկաւոր տարիներէ ի վեր չընդունիր այս օգնութիւնը , որ իրենց առաջին սիրելի պարտքը պիտի ըլլար , և որուն ինքնակամ պիտի դիմէին՝ անով իրենց պարծանքն ալ ապահովընէր : Եւ , հողին տակ ուրիշ Հայաստան մը կենդանի է՝ բնիկն Հայաստան , որ օր օրուան վրայ որչափ արդեօք գանգատանք կը սպասէ մեզի՝ որ գանք յարութիւն տանք իրեն հնազիտութեան ձեռքով . վասն զի իր հին որդիքը՝ մեր թագաւորները , մեր քաջերը , մեր հայրապետները՝ այս պարծանքները ապագայից համար կանգնեցին , մեզի համար կ'աշխատէին ասոնց վրայ . Եւ որդիքը զասոնք տեսնելով՝ պիտի զմեզ յիշեն , կ'ըսէին ու կ'ուրախանար սրտերնին , և աւելի դիւրութեամբ մը շէնքերը կը թռչէին օդուն մէջ . այս պարծանքները կը դրնէին իրենց ու մեր մէջը սիրոյ նշան , ասոնց կը յանձնէին իրենց համբաւը : Եւ իտեմ որ ամենքնիս ալ կը սիրենք մեր դիւցազուն հարքը . անտարակոյս եւ որ ամենքնիս ալ հարց համբաւը՝ մեր անձանց համբաւը կը սեպենք և կ'ուզենք որ ամէն կողմ տարածուի . ուրեմն չվախնանք չտարակուսինք , ո՛վ ազգասէր ընթերցողը , մերձեանք հաստատ քայլով հայրենեաց աւերակներուն ու հին յիշատակութեամբ պատուած անապատ տեղերուն . ցուցնենք Հայաստանի՝ որ եթէ այսպիսի հարց մեծութեանը հասնիլ չենք կրնար , բայց գոնէ գիտենք իրենց հանճարոյն արգասիքները պատուել ու իբրև մեր ազգութեանը զրաւ յարգել . որպէս զի չըլլայ թէ ստուգի այն տխուր գուշակութիւնը , զորն որ հայրենասէր սիրտը աղօտ մը ապագային մէջ նկա-

րուած կը տեսնէ , և որն որ կարծես թէ քիչ մը սկսած է ապագային սահմանէն ալ ելլել . կ'ուզեմ ըսել , չըլլայ թէ օտարները գան մեր փառքը յափշտակեն ու մեր ազգութեան պարծանքները առնեն մեզմէ :

Հ . Գ . Ճ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Կար և անոր գործածութեանցը վրայ :

Բ . Կարևորակիւ ներքին թարեկարգութիւն :

Կաթնարանի մը ներքին բարեկարգութիւնը՝ կաթին ազնուութեանը վրայ շատ ազդեցութիւն ունի . անոր համար երկրագործին դիտելու հարկաւոր բաներէն մէկն ալ այս պիտի ըլլայ : Եւ կաթնարանին դուռը պէտք է ամրախից փակել , որպէս զի արտաքին օդը կերպով մըն ալ ներս չկարենայ թափանցել . թէ որ կարելի չըլլայ այս պայմանը կատարել , կամ թէ դուռը հիւսիսային դին չկարենայ շինուիլ , այն ատենը կրկին դուռ ըրէ : Եւ երէն պատուհան մը բաց , զորն որ ընդհանրապէս փեղկով մը գոց պահէ , ու միայն այն ատենը բաց՝ երբ կաթնարանը հովահարել ու չորցնել հարկ ըլլայ , և կամ օրուան մէջ զուգախառնութեան աստիճանը ցածընել կամ բարձրացնել ուզենաս , և ամսուան զով գիշերներն ալ կաթնարանդ քիչ մը զովացնել . բայց որպէս զի փեղկը բանաս , առաջուց մոմորով՝ կամ երկաթի թելով ամենանեղ հիւսուած ցանցով մը գոցէ , որպէս զի ճանճ և ուրիշ տեսակ մանր ճախներ ներս չմտնեն . թէ որ մոմոր դնելու ըլլաս , այն ատենը պէտք է որ դրսուանց պատուհանին դիմացը երկաթէ վանդակ քաշես , որպէս զի կատուն ու մուկը չծակեն մոմորը :

Պատուհանները ապակափեղկ պէտք